

ÁLLATOK, HALOTTAK, EGYESÜLETEK A VÁDLOTTAK PADJÁN

ANIMALS, DEAD PERPETRATORS AND ASSOCIATIONS IN THE DOCK

SÁNTHA FERENC*

Absztrakt: A tanulmány célja annak bemutatása, hogy milyen képet mutat a büntetőjog, illetve a büntető eljárásjog története az állatokkal, a halottakkal, illetve az egyesületekkel szembeni büntetőeljárásokkal kapcsolatban. Az ún. állatpercek, a halott elkövetők elleni eljárások, illetve a jogi személyek elleni büntetőjogi fellépés jogtörténetének rövid elemzését követően megválaszolom azt a kérdést is, hogy hatályos jogi szabályaink szerint hogyan ítélnék meg az említett, a mai szemmel abszurd és rendhagyó büntetőeljárásokat.

Kulcsszavak: *büntető eljárásjog története; büntetőeljárás állatok, halottak ellen; büntetőeljárás jogi személlyel szemben; állatpercek*

Abstract: After a short introduction, the study aims to give an overview of the history of criminal law and criminal procedure in relation to the prosecution of animals, dead perpetrators, and associations. Following a brief analysis of the legal history of the so-called animal trials, the proceedings against dead perpetrators and the criminal procedure against legal persons, I will also answer the question of how our current legal rules would judge these criminal proceedings, which are absurd and unusual in the eyes of today's law.

Keywords: *history of criminal procedure, criminal proceedings against animals and dead perpetrators, criminal proceedings against legal persons, animal trials*

Bevezetés

Bevezetésként tegyük fel azt a kérdést, hogy mit tenne a XXI. század magyar jogalkalmazója abban az esetben,

- ha egy állat megvalósítja egy bűncselekmény törvényi tényállását, „elkövet” egy bűncselekményt. A klasszikus példa szerint a kertből kiszökött kutya megharap egy járókelőt, 8 napon túl gyógyuló sérülést okozva. A súlyos testi

* DR. SÁNTHA FERENC
PhD egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Bűnügyi Tudományok Intézete
Büntetőjogi és Kriminológiai Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
jogsafér@uni-miskolc.hu

sértés tényállása kétségkívül megvalósult, eljárhat-e a büntetőbíróság a kutyával szemben?

- ha egy nagy tárgyi súlyú bűncselekmény – például egy minősített emberölés – vádlottja a büntetőeljárás során meghal. Az eljárás megszüntetése ellenére kiszabhat-e a halott elkövetővel szemben a büntetőbíróság büntetőjogi szankciót?
- ha egy jogi személy – például egy gazdasági társaság – újsághirdetésben közvetítói díj ellenében külföldi munkalehetőséget és bőséges fizetést ígér. Ezt követően felveszi az ügyfelek által előre befizetett közvetítói díjakat, majd – mivel sem lehetősége, sem szándéka nem volt munkaközvetítói tevékenységet végezni –, „eltűnik”, a cég székhelyén már senki nem veszi fel a telefont. Kétségkívül megvalósult a csalás bűncselekményének a tényállása, kérdés, hogy a büntetőbíróság a céget, a jogi személyt felelősségre vonhatja-e, vele szemben alkalmazhat -e büntetőjogi jogkövetkezményt?

Ezeket a kérdéseket a tanulmány végén igyekszem megválaszolni, de jelen munka elsősorban a jogtörténeti tanulságokra koncentrálok: milyen képet mutat a büntetőjog, illetve a büntető eljárásjog története az állatokkal, a halottakkal, illetve az egyesületekkel szembeni büntetőeljárásokkal kapcsolatban. A tanulmányban elsősorban a nemzetközi jogtörténetre koncentrálok, tekintettel arra a tényre is, hogy az állatokkal és a halottakkal szemben folytatott hazai büntetőeljárásokra vonatkozó esetleges forrásokat a kutatás során nem sikerült fellelnem.

1. Az állatokkal szemben lefolytatott büntetőeljárások

Az állatok elleni eljárások eredetét *Evans* a régi korok általános babonás felfogásával magyarázza, amely a boszorkányüldözések egyik okaként is említhető.¹ Egy másik elmélet szerint az állatok erkölcsi és tökéletes lények, amelyeket nemcsak a legendákban és a művészetekben, hanem a jog birodalmában is az emberekkel egyenlő, felelős alanyoknak tekintettek.² További ok lehetett a régi korok bűnfelderítésének alacsony hatásfoka, hiszen a bűnelkövető emberrel szemben az állatokat könnyebb volt bíróság elé állítani és megbüntetni. Ezen túlmenően egy állat elítélése a közösség megnyugtatásának, a jogszolgáltatás és bosszú iránti vágya kielégítésének legegyszerűbb és leghatékonyabb módja volt.³

¹ Edward P. EVANS: *The criminal prosecution and capital punishment of the animals*. London, Good Press, 1906, 12.

² TÓTH László: Az állatok és a halottak elleni bünvádi eljárás. *Angyal-szeminárium kiadványai*. Budapest, Angyal Szeminárium, 1918, 20.

³ PETRUS Szabolcs: Disznók a bíróság előtt. *Jogászvilág* 2018. október 30. <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/disznok-a-birosag-elott/>, 2022. október 10. A szakirodalomban további magyarázatot is olvashatunk, e szerint a XII–XIII. századi Nyugat-Európában a megnövekedett számú jogásztársadalomnak munkára volt szüksége. Az ügyvédek gyakran remek lehetőséget láttak egy állat védelmében, mivel egy ilyen ügyben megcsilloghatták mesterségbeli tudásukat, az állatper megnyerése esetén pedig

Az állatok büntetőeljárás során történő felelősségre vonására már az ókorban is találunk példákat. Így a héber jogban az ökröt, amely embert ölt, felakasztották, az araboknál nyilvánosan megkorbácsolták azt a kutyát, amelyik egy mecsetbe bement, a régi perzsa jog szerint pedig, ha egy kutya egy embert megharapott, első ízben történő elkövetés esetén a jobb, másodízben a bal fülének levágásával büntették. Ha harmadszor is sor került a harapásra, egyik lábát, ha negyedszer, a farkát vágták le.⁴

A középkorban már részletes rendelkezéseket találunk nem csupán a lehetséges bűncselekményekkel, hanem a vonatkozó büntetőjárással kapcsolatban is. Áttekintve a különböző országok szabályozását, a tipikus bűncselekmények és a tipikus szankciók az alábbiak voltak:

- emberölést, testi sértést megvalósító kutya, illetve gyermekölést megvalósító sertés⁵ büntetése az állat megölése volt, valamely embert halálra csípő méhek büntetése megfullasztás;
- állatokkal elkövetett szexuális cselekmény (bestialitás) esetén az embert és az állatot általában egyszerre kellett kivégezni;
- sajátos a szász tükör egyik rendelkezése, amely szerint, ha egy házban egy nő ellen nemi erőszakot követtek el, nemcsak azokat az embereket kellett kivégezni, akik hallották a sértett kiabálását, de nem segítettek, hanem a házban talált állatokat is, mert nem csaptak zajt;
- végül tipikusnak volt mondható a különböző kártevő állatok – sáskák, egyéb kártékony rovarok, mezei egerek, patkányok – büntetőjogi felelősségre vonása, az alkalmazott szankció pedig általában a kiközösítés, illetve a kiátkozás volt.

Ami a vonatkozó eljárást illeti, *Von Amira* az állatok elleni középkori büntetőeljárás két típusát különböztette meg. Az egyik az állami, világi bíróság előtt folyó per (*Thierstrafen*), amelyet háziállatok ellen az említett tipikus bűncselekmények miatt folytattak. Erre az eljárásra a rendes büntetőper szabályai vonatkoztak, amelynek célja elsősorban a megtorlás volt, az eljárás alá vont állatot börtönbe vetették, majd az eljárás végén általában – változatos formájú – halálbüntetéssel sújtották.

felhívhatták magukra a figyelmet. Lásd: Különleges állatperek a középkorból. *Múlt-kor* 2022. január 29. <https://mult-kor.hu/kulonleges-allatperek-a-kozepkorbol-20220129>, 2022. október 10.

⁴ TÓTH: i. m. 21.

⁵ 1386-ban a franciaországi Falaise-ban ítélték el a „vádlottat” egy csecsemő meggyilkolásáért. Kivégzése előtt az állatra mellényt, alsónadrágot adtak, lábaira kesztyűt, a fejére pedig emberi maszkot húztak és leláncolták, mielőtt felakasztották. A helyi önkormányzat tíz sous-t és tíz dénárt fizetett a látványosság lebonyolításáért, beleértve a hóhér új kesztyűjének a megvásárlását is. Hampton L. CARSON: The Trial of Animals and Insects. A Little Known Chapter of Mediaeval Jurisprudence. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 56, No. 5 (1917), 410.

A másik típus az egyházi hatóság, illetve egyházi bíróság előtt folyó eljárás volt (*Thierprocesse*), amely az említett kártékony állatok ellen folyt, és amelynek célja elsősorban a megelőzés, a prevenció volt: az állatok által a gabonában, a szőlőben, illetve egyéb termésben okozott károk megelőzése.⁶ A továbbiakban ez utóbbi eljárásnak szeretném néhány részletét röviden bemutatni.

Az eljárás jellemzően az érintett lakosok panasza alapján kezdődött, amelynek beérkezését követően a megyéspüspök megindította a büntetőeljárást, amely két szakaszból állt. Az elsőben a püspök a kártékony állatokkal szemben ún. távozási parancsot adott ki, amely szerint az állatoknak az általuk megszállt helyet záros határidőben el kellett hagyniuk. Ha erre nem került sor, következett a második szakasz, amelynek során az egyházi bíróság a bepanaszolt állatok részére hivatalból védőt rendelt ki, illetve kitzúzte a tárgyalás határnapját. A tárgyaláson először a panaszosok képviselője ismertette a panaszt, amelynek lényege általában annak részletezése volt, hogy milyen állatok milyen károkat okoztak (azt, hogy esetleg ennek következtében már éhínség fenyeget), és kérte a bíróságtól az állatok eltávolítását, kiutasítását. Ezt követően a védő kapott szót, aki általában klasszikus idézetekkel teletűzdelt beszédében igen racionális érveket sorakoztatott fel az állatok elleni büntetőeljárás lehetetlensége, értelmetlensége mellett. Az érvek között szerepelt annak a ténynek a hangsúlyozása, hogy az állatok a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges akarati, gondolkodási képességgel nem rendelkeznek. Nem tudnak továbbá beszélni, így védekezni sem, nem lehet őket a tárgyalásra sem megidézni, így a velük szemben folytatott eljárás teljes egészében semmis. Kiközösíteni sem lehet őket az egyházból, mert oda nem is tartoznak. Végül a termés megkárosításával nem is követtek el bűncselekményt, csak az Isten és a természet által adott jogukat gyakorolták, amikor csillapították az éhségüket.

A védelem után ismét a panaszosok képviselője szólalt fel, aki ellenérveit sorakoztatta fel: az eljárás és a szankció nem a korábban elkövetett bűncselekmény megtorlását, hanem a további károk megelőzését célozza, ugyanez a helyzet például egy elmebeteg elkövető esetében is. A kiközösítés szankciója az állatokkal szemben is alkalmazható, a föld terményei pedig nem az állatok, hanem az emberek javát kell, hogy szolgálják. Végül a püspöki ügyész adta elő a vádbeszédet, amelyben, egyetértve a panaszosok képviselőjével, büntetés kiszabását kérte a bíróságtól.

A beszédeket követően a bíróság az Atyaisten, a Fiúisten és a Szentlélek Isten nevében meghozta az ítéletet, amelyben általában átok és kiátkozás terhe mellett felszólította („intette”) a kártékony állatokat, hogy néhány napos határidő alatt a panaszban megjelölt helyet hagyják el. Ha pedig a határidőn belül ennek nem tesznek eleget, akkor az ítélet végre lesz hajtva, vagyis az állatokat a bíróság kiátkozza.

Végül említést érdemel – és jól mutatja az állatok elleni büntetőeljárások elszaporodottságát –, hogy a XVI. századi Franciaországban *Chassanée* ügyvédet „az állatok híres védője”-ként emlegették, aki nem habozott ügyvédi praktikákat is

⁶ Karl von AMIRA: Thierstrafen und Thierprocesse. Wagner, Innsbruck, 1891. *Separatdruck aus den Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung*, XII. Band, 4. Heft, 545–601.

bevetni a védeneci érdekében. Így egy konkrét – patkányok ellen indított – ügyben, mivel a vádlottak a bíróság idézésére nem jelentek meg, mulasztásukat azzal igyekezett kimenteni, hogy időközben a vádlottak szétszéledtek a faluban, és kérte újbóli megidézésüket. Mivel azonban a vádlottak tartózkodási helye ismeretlen volt, az idézést a helyi plébániákon függesztették ki. A patkányok nyilván a következő tárgyaláson sem jelentek meg, a védő pedig igazolásként azt hozta fel, hogy a vádlottak megjelenését „a hosszú út, s az utak rosszasága, valamint az a körülmény is akadályozta, hogy a macskák neszét vették a pernek s lesben álltak az úton”.⁷ Eljárásjogi szempontból érdekes az a Németországban kőrisbogarak ellen lefolytatott eljárás, amelyben a bíróság a vádlottak részére nem védőt, hanem gyámot rendelt ki arra hivatkozással, hogy a vádlottak nagykorúságukat még nem érték el.⁸

Az állatok elleni büntetőeljárások meglehetősen sokáig szokásban voltak: Franciaországban még 1750-ben is említenek egy számmal szemben folyt eljárást, sőt Angliában az 1800-as évek második felében a leeds-i esküdtbíróóság halálra ítélte egy tyúkot, amiért egy gyermeket halálosan megsebesített.⁹

2. Büntetőeljárások halott személyekkel szemben

Ami a második témakörünket, a halottak ellen folytatott büntetőeljárásokat illeti, a jogintézmény ókori gyökerei szintén kimutathatók. Így Egyiptomban, ha valaki meghalt, múmiáját a papság elé vitték, és jelenlévő polgárok bizonyíthatták, hogy az elhunyt „gonosz életet folytatott”. Ennek sikere esetén a halottat büntetésképpen megfosztották a temetéstől és a nevét mindenhol törölték. Az ókori Görögországban és Rómában az öngyilkosokat haláluk után karlevágással vagy az állatok elé vetéssel büntették. *Cnaeus Piso* syriai helytartót, Augustus császár unokájának, *Germanicus*nak a feltételezett gyilkosát – aki az eljárás befejezése előtt öngyilkos lett – halála után bűnösnek találták és posztumusz megbüntették hazaárulás büntetése miatt. A szenátus elkobozta a vagyonát, megtiltotta a miatta való gyászolást, eltávolította a képmását ábrázoló képeket, illetve szobrokat, és a nevét a *damnatio memoriae* részeként a szobrok talpazatáról is kitörölték.¹⁰

A középkorban ilyen előzmények után fejlődött ki a jogintézmény, amelynek alapvetően két formája létezett. Az egyik valamely bűnelkövető holtteste ellen irányult, a másik pedig a halott elkövető emléke ellen, amennyiben a holttest nem volt fellelhető. Az eljárás rendeltetése egyrészt a megtorlás, az elrettentés – „a bűnös embert a holta után is üldözni kell” –, másrészt vallási szempontok is szerepet játszottak: az eretnekek utólagos megbüntetése. Ami a vonatkozó bűncselekményeket illeti, jellemzően csak a legsúlyosabb bűncselekmények miatt kerülhetett sor a halott elleni eljárásra, ilyen volt a hazaárulás, az eretnekség halállal büntetendő esetei, az istenkáromlás, a méregkeverés, az apagyilkosság, a rablógyilkosság.

⁷ TÓTH: i. m. 30.

⁸ EVANS: i. m. 150.

⁹ TÓTH i. m. 42.

¹⁰ *Germanicus Iulius Caesar*. <https://www.trenfo.com/hu/tortenelem/eletrajzok/germanicus-iulius-caesar>, 2022. október 16.

A halottak ellen kiszabható tipikus szankciók a holttest lefejezése, máglyán való elégetése volt, holttest hiányában a halott emlékének megsemmisítése, tisztességtelennek nyilvánítása. Felségsértés esetén a régi francia jog szerint az elkövetőt és utódait is megfosztották a nemesi címtől, házaikat lerombolták, vagyonukat vagy annak egy részét elkobozták.

A büntetőeljárás megindításához szükség volt az uralkodó engedélyére, ezen túlmenően további feltétel volt az elkövető tettenérése, illetve ennek hiányában a beismerő vallomás vagy a más módon történő bizonyítottság. A büntetőeljárás megindítását követően a bíró a vádlott holtteste vagy – holttest hiányában – a halott emléke részére hivatalból gondnokot rendelt ki. A tárgyaláson a gondnok legfontosabb feladata a halott lelkiismeretes védelme volt, ő általában az elhunyt valamelyik hozzátartozója volt. A gondokrendelést követően a bíró a holttestet a fogházba vitette és bebalzsamoztatta, annak érdekében, hogy a büntetés rajta végrehajtható legyen. Amennyiben a halott bűnösségét a bíróság megállapította, a holttesten vagy az emléken az említett büntetéseket végrehajtották. Végül lényeges eljárási szabály volt, hogy ha a büntetőeljárás a vádlott életében nem indult meg, akkor a halál bekövetkezésétől számított öt éven túl annak már nem volt helye.¹¹

A középkorban az angol, a német, illetve a francia jogterületen is számos példát találunk halottak elleni büntetőeljárásra. Itt csupán egyrészt az angol történelem híres alakját, *Oliver Cromwellt* említjük, akinek halálát követően a hatalomba viszatérő királypártiak a holttestét kiásták a Westminster-apátságban lévő sírjából, felakasztották, majd lefejezték és a fejét karóra tűzték.¹² Másrészt a francia történelemből a XV. századból említést érdemel János alençoni herceg esete, akire rábizonyították, hogy összeesküvést szőtt az angol király javára. Az ítéletet halála után az emlékével szemben hozták, házait lerombolták, erdeit kivágták, gyermekeit a hercegi címtől megfosztották.

Végül szintén jogtörténeti érdekesség, hogy a középkori, illetve újkori Európában – különösen a mai Nagy-Britanniában – nem csupán a bűncselekményt elkövető elhunyt személyekkel, hanem az öngyilkosokkal szemben lefolytatott büntetőeljárásokra is számos példát találunk.¹³

3. Egyesületek a vádlottak padján?

A tanulmány harmadik részében az egyesületekkel – mai kifejezéssel: a jogi személyekkel – szemben folytatott büntetőeljárásokról, illetve a velük szemben alkal-

¹¹ TÓTH: i. m. 46–51.

¹² TARJÁN M. Tamás: Oliver Cromwell halála. *Rubicon Online*. <https://rubicon.hu/kalendarium/1658-szeptember-3-oliver-cromwell-halala>, 2022. október 15.

¹³ Így 1598-ban Skóciában az öngyilkosságot elkövető *Thomas Dobbie* holttestét szabályszerű bírósági tárgyaláson, esküdtszék előtt vádolták meg az öngyilkosság bűnével. Vagyonát elkobozták, testét keresztülvonszolták a városon és felhúzták az akasztófára. Miért akasztották fel az öngyilkosokat a kora újkorban? *Múlt-kor* 2022. október 16. <https://mult-kor.hu/miert-akasztottak-fel-az-ongyilkosokat-a-kora-ujkorban-20221016?pIdx=1&openImage=39787>, 2022. október 15.

mazható büntetőszankciókról ejtek néhány szót. Hasonlóan az előző két jogintézményhez, ókori gyökereket vagy nyomokat ebben a körben is találunk.

A *societas delinquere non potest* klasszikus elv ebben az időben született, és részben erre a jogelvre hivatkozással szokás a római jog elutasító álláspontjáról beszélni a büntetőjogi felelősség kérdésében. A római jog szerint ugyanis a közösség, későbbi elnevezéssel a jogi személy vétőképtelen. Annak ellenére igaznak tűnik ez a megállapítás, hogy egyrészt ebben a korban már a jogi személyek számos formája elismert, így például a városok, a falusi közösségek, a papi kollégiumok és számos egyesület, így a felelősség lehetséges alanyaiban elvileg nem volt hiány. Ezek a szervezetek azonban nem vétkezettek, annak ellenére, hogy a nemzetközi vonatkozású normák tekintetében egyes közösségekkel szemben megtorló intézkedéseket alkalmaztak. Így például a szövetségi szabályokat megsértő városokat a rómaiak elpusztították, és lakóikat rabszolgává vagy jogtalanná tették. Ez a kollektív büntetés azonban sohasem a büntetőeljárás keretei között nyert kiszabást, hanem mindig a *coercitio* korlátlan, imperiumon alapuló szabályai szerint, vagy a hadijog alapján került arra sor. Büntetőeljárást közösség ellen a római jog nem ismert.¹⁴ Megjegyzendő, hogy létezik olyan álláspont is, amely – más forrásokra hivatkozva, illetve azokat másként értelmezve – a büntetőjogi felelősség elismerése mellett érvel, említve példaként azt a 69-ben történt esetet, amikor *Agrippa* proconsul vesztegzár alkalmazását helyezte kilátásba egy város lakosságával szemben.¹⁵ Ez és a városok megrendszabályozását célzó egyéb jogkövetkezmények azonban inkább politikai jellegű represszáliáknak tűnnek.

A helyzet a kora középkorban sem változott meg, „köszönhetően” az egyház tekintélyének. IV. Ince pápa ugyanis az 1245. évi lyoni zsinaton kinyilatkoztatta, hogy az *universitast* nem lehet kiközösíteni, mivel erkölcs és lélek nélküli lény, és nem része az egyháznak. A jogi személy a valóságban nem létezik, csupán fikció.¹⁶ A középkor későbbi szakasza az az időszak, amikor – a glosszátorok és a kánonjogászok révén – meghonosodott az új szervezeti formák, a testületek, illetve a községek, városok, végül az egyházközségek, káptalanok, templomok sajátos büntetőjogi felelőssége (*universitas et ecclesia delinquere possunt*). A sajátosság elsősorban abban rejlett, hogy e személyösszességeket ekkor még nem ismerték el, mint a tagjaiktól elkülönült jogalanyokat, velük szemben azonban egyértelműen büntető jellegű szankciókat (pénzbüntetés, kiközösítés, a városfalak lerombolása stb.) lehetett alkalmazni. A glosszátorok szerepe elsősorban az volt, hogy ők foglaltak állást elsőként sarkosan a jogi személyek büntethetősége mellett, emellett növelték az egyesületekkel szembeni szankciók választékát és a tan középkori elterje-

¹⁴ ZLINSZKY János: *Római büntetőjog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991, 34. A *coercitio* joga a büntetések és a kényszerítő intézkedések kiszabásának a jogát jelentette.

¹⁵ Fenti álláspontot és az esetet lásd KÓHALMI László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. *Collega* 2000/2., 19.

¹⁶ NAGY Gábor.: A jogi személy büntetőjogi felelősségének kialakulása az angolszász jogrendszerben. *Kriminológiai Közlemények Különkiadása*. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001, 155.

désében is úttörő szerepet vállaltak.¹⁷ Már ebben az időszakokban rámutattak a szervezettel szemben alkalmazott szankció esetleges igazságtalan vonásaira, amennyiben az a szervezet vértlen tagjait sújtotta, illetve rámutattak a természetes személy elkövető párhuzamos – a szervezet mellett történő – felelősségre vonásának szükségességére.

A római jog elutasító álláspontját követően tehát elfogadásra került az „új tan”, amely a glosszátorok tekintetében a római jog vonatkozó forráshelyeinek eltérő értelmezésével, illetve az itáliai városokkal, községekkel szemben a pénzbüntetés gyakori alkalmazásáról tanúskodó gyakorlattal magyarázható. Az egyházjog álláspontjának megváltozása azonban már politikai megfontolásokra vezethető vissza: az egyház tekintélyének biztosítása érdekében terjesztették ki az egyházi bíróságok hatáskörét a különböző testületekre.¹⁸

Ennél is tovább lépett a középkori germán jog, amely önálló létezőként, a tagjaitól elkülönült entitásként fogta fel a különböző szervezeteket, és természetesnek találta büntetőjogi felelősségre vonhatóságukat. A germán (és a későbbi német) társadalmi élet meghatározó elemei ugyanis a társas alakzatok voltak – a guilde-ek, céhek, szövetkezetek, egyéb közületi formák –, amelyeket nem lehetett pusztán fikciónak tekinteni, mivel kézzelfogható realitásként jelentkeztek. Az államhatalom jellemzője ebben az időben a gyengesség, illetve a partikuláris jelleg, így az meglehetősen megfoghatatlan volt, míg az említett társas szerveződések a mindennapi élet részeként, valóságként funkcionáltak.¹⁹ A Német-római Császárság virágkorában számos törvényben találunk büntetőrendelkezéseket és a szervezeti felelősség létjogosultságát nem kérdőjelezték meg egészen a XVIII. század végéig.²⁰

Törvényi szinten azonban a legkidolgozottabb szabályozást a francia jogban találjuk, amely egyáltalán nem tekinthető véletlennek. A francia jogtörténet tanúsága szerint a városok büntetőjogi felelősségre vonásának korábban is nagy hagyományai voltak. Már a XII. századból vannak olyan kiváltságlevelek, amelyek előírják a városi közösség büntetőjogi felelősségét arra az esetre, ha valamely büntetést nem sikerülne megtalálni, azzal az indoklással, hogy ilyenkor a város maga is bűnrészes vagy bűnpártoló. Ilyenkor a város az államnak vagy a földesúrnak pénzbüntetést, a sértettnek pedig kártérítést volt köteles fizetni. Ezt követően a fejlődés jeleként már külön törvény, az 1670. évi büntető törvénykönyv (*Ordonnance Criminelle*) külön címben szabályozta szinte az összes létező szervezet (városok, falvak, céhek, egyetemek) büntetőjogi felelősségét, elsősorban az állam érdekeit

¹⁷ KÖHALMI: i. m. 19.

¹⁸ HACKER Ervin: *Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége*. Pécs, Grill Könyvkereskedés, 1922, 27.

¹⁹ KECSKÉS László: *Magyar polgári jog. Általános Rész II. A személyek joga*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999, 133.

²⁰ A német jog a városok és a községek mellett a céheket és a szövetkezeteket is büntető jogalanyisággal rendelkező entitásként értékelte, s ily módon tovább tágult az egyesületi bűncselekmények köre (pl.: adóbűncselekmények, törvénytelen szabályalkotás stb.) Lásd KÖHALMI: i. m. 20.

sértő bűncselekmények, pl.: lázadás, a királyi parancsok iránti engedetlenség, tiltott szervezkedés miatt. Ennek megfelelően a büntetőjogi felelősség elsősorban a politikai leszámolás, megrendszabályozás eszközeként funkcionált. Kifejezetten eljárási szabálynak minősült az a rendelkezés, hogy a büntetőeljárás alá vont közösségnek képviselőt kellett kijelölnie, aki ellátta a képviselőt és a védelmet. A büntetés a pénzbüntetéstől bizonyos építmények lerombolásán át a privilégiumok és kiváltságok megvonásáig terjedt.²¹

Végül, ami a régi magyar jogot illeti, a középkori magyar jogtörténet igen kevés adalékkal szolgál a testületek, kollektívák büntetőjogi felelősségét illetően. A középkori dekrétumok, törvények egy-egy elszórt rendelkezésétől eltekintve, lényegében a Tripartitum az egyetlen olyan jogforrás, amelyben megfogalmazódik a kollektív felelősség igénye. A 46. és a 49. Cikkelyek szerint „*ha a káptalant vagy a konventet ... hatalmaskodásért bárminemű ítélettel testületileg marasztalják el, azt, mint egyes külön személyt terhelik, és nem az egyeseket kell külön elmarasztalni...*” illetve, ha „*úgy találják, hogy a főpap és a káptalan avagy konvent ...a hatalmaskodásokat ... elkövették, ez esetben a főpapot a káptalanjától vagy konventjétől nem külön, hanem azzal együtt kell felmenteni vagy elmarasztalni*”. Hozzá kell tennünk azonban, hogy nincs tudomásunk arról, hogy a Tripartitum idézett rendelkezése alapján káptalant vagy a konventet, mint testületet hatalmaskodás büntette miatt a gyakorlatban felelősségre vontak volna.

Zárszó

A jogtörténet tanulságait követően válaszoljuk meg a bevezetőben feltett kérdéseinket A XXI. század magyar jogalkalmazója természetesen nem állítja büntetőbíró-ság elé a bűncselekmény tényállását megvalósító kutyát – a kutya esetleg más következményekkel számolhat –, de azt is tudjuk, hogy ha a kutyát ember, tipikusan a gazdája használja eszközként egy bűncselekmény elkövetésére, a bűncselekmény miatt a gazda, mint önálló tettes felel. (Lásd a harapós kutyát a szomszédra uszító gazda esetét.) A holttest vagy emléke ellen sem folyik ma büntetőeljárás, amennyi-

²¹ LÉVAI Ilona: Societas delinquere potest avagy egy jogelv eróziója. *Magyar Jog* 1994/6., 371–372. A teljesség kedvéért említést érdemel, hogy – szemben az állatperek és a halottak elleni eljárások történetével –, a mai Nagy-Britanniában a középkorban az egyesületek nem kerültek a büntetőjog hatókörébe. Egészen a XIX. század közepéig a *common law* azon az állásponton volt, hogy a jogi személyt (*corporation*) nem lehet büntetőjogilag felelősségre vonni: „A jogi személy nem büntethető, a tagjai azonban igen.” *Lord Holt* álláspontjának indokaként hozza fel, hogy a bíróságoknak nehézséget okoz egy természetes személy bűncselekményét egy nem létező fikciónak, a jogi személynek tulajdonítani, ráadásul a büntetőeljárás hagyományos rendszerébe sem illeszthető be ez a jogintézmény, hiszen a terhelt személyesen jelenik meg a bíróság előtt és általában vallomást tesz. A jogi személy erre nem képes, mint ahogy arra sem, hogy – lélek és erkölcs hiányában – morális bűnösséggel cselekedjék. Egyébként sem követhet el bűncselekményt, mivel kizárólag az alapításáról rendelkező dokumentumban meghatározott tevékenységet folytathat és a bűncselekmény nem ilyen. Lásd SÁNTHA Ferenc: *A jogi személy büntetőjogi felelősségéről*. KJK, Budapest, 2002, 31.

ben a terhelt az eljárás során meghal, a büntetőeljárást meg kell szüntetni. Talán furcsán hangzik, de büntetőjogi szankciót halottal szemben ma is lehet, illetve kell alkalmazni: az eljárás megszüntetésének nem akadálya, hogy a feltételek fennállása esetén a bíróság büntetőjogi intézkedésként elkobzást, vagyonelkobzást, illetve elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét alkalmazzon. Végül, ami a harmadik jogintézményt illeti, ma is igaz, hogy egyesület, jogi személy bűncselekményt nem követhet el, nem lehet büntetőeljárás terheltje, viszont nem a Büntető törvénykönyv, hanem egy 2004-ben hatályba lépett külön törvény (2001. évi CIV. törvény) alapján a büntetőbíróság büntetőjogi intézkedést alkalmazhat olyan jogi személlyel szemben, amelynek keretei között szándékos bűncselekményt követtek el.

Felhasznált irodalom

- [1] Edward P. EVANS: *The criminal prosecution and capital punishment of the animals*. London, William Heineman, 1906.
- [2] *Germanicus Iulius Caesar*. <https://www.trenfo.com/hu/tortenelem/eletrajzok/germanicus-iulius-caesar>.
- [3] HACKER Ervin: *Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége*. Pécs, Grill Könyvkereskedés, 1922.
- [4] Hampton L. CARSON: The Trial of Animals and Insects. A Little Known Chapter of Mediaeval Jurisprudence. *Proceedings of the American Philosophical Society* Vol. 56, No. 5 (1917).
- [5] Karl von AMIRA: Thierstrafen und Thierprocesse. Wagner, Innsbruck, 1891. *Separatabdruck aus den Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung*. XII. Band, 4. Heft.
- [6] KECSKÉS László: *Magyar polgári jog. Általános Rész II. A személyek joga*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 1999.
- [7] KŐHALMI László: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. *Collega* 2000/2., 19–20.
- [8] Különleges állatperek a középkorból. *Múlt-kor* 2022. január 29. <https://mult-kor.hu/kulonleges-allatperek-a-kozepkorbol-20220129>, 2022. október 10.
- [9] LÉVAI Ilona: Societas delinquere potest avagy egy jogelv eróziója. *Magyar Jog* 1994/6., 369–377.
- [10] Miért akasztották fel az öngyilkosokat a kora újkorban? *Múlt-kor* 2022. október 16. <https://mult-kor.hu/miert-akasztottak-fel-az-ongyilkosokat-a-kora-ujkorban-0221016?pIdx=1&openImage=39787>.

-
- [11] NAGY Gábor: A jogi személy büntetőjogi felelősségének kialakulása az angolszász jogrendszerben. *Kriminológiai Közlemények Különkiadása*. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2001.
- [12] PETRUS Szabolcs: Disznók a bíróság előtt. *Jogászvilág* 2018. október 30. <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/disznok-a-birosag-elott/>
- [13] SÁNTHA Ferenc: *A jogi személy büntetőjogi felelősségéről*. KJK, Budapest, 2002.
- [14] TARJÁN M. Tamás: Oliver Cromwell halála. *Rubicon Online*. <https://rubicon.hu/kalendarium/1658-szeptember-3-oliver-cromwell-halala>.
- [15] TÓTH László: Az állatok és a halottak elleni bűnvádi eljárás. *Angyal-szeminárium kiadványai*. Budapest, 1918.
- [16] ZLINSZKY János: *Római büntetőjog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.